

Veljko Gortan

Zagreb

## ANTIKA U MARULIĆEVOJ DAVIDIJADI

Za temu svoga latinskog epa *DAVIDIAS* odabrao je Marko Marulić djelovanje židovskoga kralja Davida, koji je oko god. 1000. ujediniio dvanaest židovskih plemena u snažnu državu. Kako je Davidov uspon od skromna pastira do moćna vladara opširno prikazan u *Starom zavjetu*, Marulić je preuzeo zadatak da u latinskim heksametrima pjesnički oblikuje ukupno 44 poglavlja iz dvije knjige o Samuelu i iz prve knjige o kraljevima. Taj prozni tekst, koji obuhvaća 54 dvostupačne stranice *Biblije* velikog formata, pjesnički je obradio u četrnaest knjiga s ukupno 6.765 stihova držeći se biblijskog rasporeda i ne unoseći bitnijih promjena u samu građu, jer je poštovao sadržaj biblijskog izlaganja. Ostalo mu je ipak ono što je najvažnije, a to je pjesničko oblikovanje teme koja ga je privlačila. Odabrao je temu koja se odlikuje bogastvom radnje, velikim brojem snažnih ličnosti i dramatskim prizorima. Sve mu je to pružalo priliku da dade maha svom pjesničkom talentu.

Marulić je osvjedočeni vjernik i kršćanski mislilac. Prije nego se prihvatio rada na *Davidijadi*, koja pada u posljednji dio njegova književnog stvaralaštva, postao je glasovit po čitavoj Evropi svojim kršćansko-moralističkim proznim djelima na latinskom jeziku, koja su doživjela brojna izdanja u središtima tadašnje izdavačke djelatnosti od Venecije do Londona i bila prevedena na mnoge jezike.

Kršćanin i katolik po uvjerenju, on je humanist po obrazovanju. Školovao se i odgojio na klasičnim uzorima i to je ostavilo neizbrisiv trag u čitavu njegovu pjesničkom stvaralaštvu pa tako i u *Davidijadi*. Ima u njoj više antike nego bismo očekivali u djelu s biblijskom tematikom protkanu brojnim religioznim i moralističkim izjavama, uputama i sentincijama. No unatoč tome, antički mitologijski materijal zastupan je u njoj relativno slabije, jer se teže dao uklopiti u biblijsku atmosferu

u kojoj kruti Jahve pokazuje sasvim druge lične crte nego vedra mitska božanstva starih Grka i Rimljana.

Činjenica što se rimski bog rata Mars javlja u *Davidijadi* 32 puta ne protivi se naprijed izrečenoj tvrdnji, jer je u većini slučajeva uzet metonimijski za pojmove: *bellum*, *proelium*, *pugna*. To je uostalom ustaljena praksa pjesničkog stila latinske klasične epike. Slično tome, i Venera se spominje ukupno 7 puta, ali samo jedanput (II 474 *Veneri oblatae pupae*) označuje samu božicu ljubavi i ljepote, a inače služi kao oznaka za ljubavnu nasladu i požudu. Isto su tako i božanstva Bakho i Cerera izgubila u *Davidijadi* svoju individualnost i svedena su na pojmove: vino i kruh. Već kod antičkih rimskih pjesnika kućni bogovi Penates i Lares najčešće su postali sinonimi za pojam »kuća«, pa tako i kod Marulića Penates 12 puta, a Lares 8 označuju: kuću, stan, boravište.

Antički mitološki elementi najjače dolaze do izražaja u *Davidijadi* kod opisa svitanja zora, početka i svršetka dana. Marulić se rado služi slikom kako se Sunce rano ujutro na četveropregu penje na nebeski svod, a naveče se na zapadu spušta u Ocean, gdje se otprežu umorni konji. Na početku pete knjige pjesnik čak navodi i njihova imena: Pyrous, Phlegon, Eous i Aethon.

Bogato su zastupljeni nazivi za podzemlje iz antičkog mita, npr. Dis, Tartara sedes, Pluto, Orcus, Erebus. Rado se navodi Olimp kao boravište biblijskog i kršćanskog boga i kao sinonim za nebesa uopće. Jahve se javlja kao »rex Superum« i kao »aethereus Tonans«. Apolon je spomenut samo triput, Palada Atena dvaput, Neptun dvaput i Dijana jedanput. Time bi bio iscrpljen repertoar antičkih bogova u *Davidijadi*, što je, uzme li se u obzir duljina epa, relativno malo.

No nije mitologija jedina oblast iz koje su u *Davidijadu* uvršteni elementi iz antičkog svijeta. Počnimo s prvim od tri proemija koji obuhvaća uvodnih 11 heksametara epa. Prvi stih glasi

*Dauidis memorare pii gesta incllyta regis*

(Davida, pobožnog kralja, glasovita spominjat djela)

i po uzoru na antičke epove odmah navodi tematiku djela, a ime glavnog junaka prva je riječ u epu. U tom proemiju Marulić zaziva kršćanskog boga da mu dade inspiraciju, a odbija od sebe ona božanstva koja su na početku epa zazivali antički pjesnici. Odbija ih, ali ih ipak spominje, pa se pred našim očima pokazuje Apolon kako lovorom ovjenčan silazi s delfijske hridi, dalje tu je zanosni razgonitelj briga Lijej ili Bakho i zbor Pijerida ili Muza. U nastavku pjesnik kao humanist ne može a da ne spomene glavne predstavnike rimske epske poezije Vergilija, Stacija i Lukana ne navodeći im doduše imena nego tipične dijelove njihovih epova, i to propast Troje i Tebe i rimskom krvlju natopljene tesalske ravnice, naime bitku kod Farsala.

Među najljepše dijelove Marulićeve *Davidijade* možemo uvrstiti izvedene ili proširene poredbe kojih u njoj ima 32. Tu je pjesnik slobodan da svoj biblijski predložak obogati slikama iz drugih područja, pa tako

i iz antičkih. Poredbe uz ostalo imaju i taj zadatak da neki tekst učine bližim i shvatljivim povezujući ga sa slikama iz drugoga nekog područja koje nam je dobro poznato, odnosno da nam nešto manje poznato približe pomoću poznatijih slika. Tako kad u prvoj knjizi Marulić prikazuje kralja Šaula kako s vojskom izlazi iz grada protiv Filistejaca, zadržava se na opisu njegova konja i uspoređuje ga s Bukefalom, konjem Aleksandra Velikoga, kojemu mjesto imena navodi samo oznaku Peleus (umjesto *Pellaeus*) *dux*, tj. vojskovođa iz grada Pele u Makedoniji koji mu je bio prijestolnica. U nastavku Šaulov se konj uspoređuje s mitskim konjem Arionom, kojega je (riječima: »si vera est fama« = »ako je istinita priča«, ograđuje se kršćanin Marulić od poganske mitologije) bog Neptun darovao junaku Adrastu, poznatom kao vođi sedmorice mitskih junaka koji su zavojštili na Tebu da otjeraju s prijestolja Edipova sina Eteokla i dadu vlast njegovu bratu Poliniku. Iz tih se primjera vidi da je takve likove iz antike Marulić smatrao opće poznatima. Isto tako kada pojedine pojmove želi individualizirati prikladnim atributima, rado se služi primjerima iz antike. Tako u III 63 grožđu daje epitet Amyneam po Amineji, vinorodnom kraju u Kampaniji, a u III 311 psi koji progone divlju zvijer se lakonski — Laceni.

U trećoj knjizi pjesnik, želeći istaknuti kako je Šaulov sin Jonatas više držao do Davida, s kojim ga je povezivalo prisno i srdačno prijateljstvo, nego do kraljevstva i do poslušna ocu, kaže da takvog prijateljstva nije bilo nigdje. U poredbi navodi dva para iz antičke mitologije: Oresta i Pilada, i Dioskure Kastora i Polidenka. Pred Šaulovim proganjanjem David u trećoj knjizi traži utočište kod gatskoga kralja Akiša, ali kad je prepoznat, boji se da ga ne uhvate pa stane hiniti ludilo. Videći kako se valja po zemlji s pjenom na ustima, Akiš naredi da ga udalje. Smatrajući ga neizlječivo ludim kaže da ga ne bi izliječila ni čemerika iz Anticire u Fokidi ni braća liječnici Podalirije i Melampod. I tu pjesnik u poredbi navodi imena i pojmove iz antike. Na tom se mjestu Maruliću potkrala greška, jer Podalirijev brat nije Melampod, nego Mahaon.

U I 230 i V 111 javlja se antička Erinija (u neobičnoj grafiji Herinis umjesto Erinys) u metonimijskoj upotrebi. Kad u V 365—373 Marulić opisuje moć vračare u gradu Endori, koju posjećuju Šaul da od nje dozna kakva ga budućnost čeka, proširuje svoj biblijski predložak pridajući joj upravo one sposobnosti kakve je vračarama pripisivalo antičko praznovjerje: može premještati plodove iz jedne njive u drugu, vedro nebo odjednom zadržati oblacima ili ga naglo razvedriti, pozivati mrtvace iz grobova i davati im dar govora a kasnije ih pretvarati u prazan zrak. Na Šaulovu molbu ta vračara poziva sjenu proroka Samuela koji proriče smrt Šaulu i njegovim sinovima u bitki protiv Filistejaca stihovima sastavljenim potpuno u antičkom stilu:

*Tu quoque cum natis Stygias demissus ad umbras,  
Terrentem tristes animas Plutona videbis.*

(Bit ćeš sa sinovima med sjene stigijske bačen,  
Pa ćeš vidjet' Plutóna što duše žalosne straši.

(V 452-3, prijevod B. Glavičića)

U VI knjizi Šaul, smrtno ranjen u bitki s Filistejcima na planini Gilboi, moli svoga roba pratioca da ga ubije da živ ne padne u ruke neprijatelju, a on to odbija. Nato se Šaul baca na mač, ali ipak ostaje na životu. Dolazi drugi bjegunac i smakne Šaula da mu skрати muke. Međutim Šaulov pratilac ne želi preživjeti svoga gospodara pa sam sebi oduzima život. Tu ljubav roba prema svojem vladaru povezuje Marulić sa dva slična slučaja iz rimske povijesti. Prvi se odnosi na Filokrata, roba Gaja Sempronija Grakha, poznatoga agrarnog i socijalnog reformatora. On je, prema Plutarhovu prikazu, ubio svoga gospodara da živ ne dopadne šaka progoniteljima, a zatim oduzeo život i sebi. U drugom slučaju radi se o Pindaru, oslobođeniku Gaja Kasija Longina, jednoga od vođa urote protiv Cezara. On je u bitku kod Filipa god. 42. prije n. e., kad je republikanska vojska bila poražena, ubio svoga patrona zamoljen od njega, a zatim i samoga sebe. Toga slobodnjaka Marulić netočno naziva Pandarus umjesto Pindarus, kako ga naziva Plutarh u biografiji Marka Junija Bruta.

Drugim proemijem u VII knjizi započinje se prikaz Davidova sretna kraljevanja. U tom proemiju spominju se »numina celsa Parnasi« (božanstva visokog Parnasa) i »lotae Helicone sorores« (sestre okupane u vreli-ma Helikona), tj. Muze. U istoj knjizi u stihu 74 javlja se Caribdis (umjesto Charybdis) kao metonimija za »pohlepu«, u stihu 185 personifikacija pobjede, rimska božica Victoria pruža Davidu svoje palme kao pobjedni simbol, a u stihu 326 bog Jahve dobiva oznaku koja se redovno pridaje rimskom Jupiteru, naime »diumque hominumque parens« (otac bogova i ljudi) prema Zeusovu epitetu kod Homera.

Osma knjiga sadržava, uz ostalo, i opis Davidove kraljevske palače. Među građevnim materijalom spominje se i parski mramor, što je očita reminiscencija iz antike. U nastavku opisuju se kipovi i slike koji su ukrašavali kraljevsku palaču. I tu Marulić kao humanist iznosi pojediniosti iz antike. Za te kipove kaže da su bili takvi kao da su ih isklesali Praksitel i Lizija, a slike izjednačuje s onima koje su izradili slikari Zeuk-sis (kod Marulića Zeuzis), Agatarh i Apel. Mislim da se pri navođenju imena grčkih kipara potkrala Maruliću greška. Radi se o imenu kipara Lizije. Plinije Stariji doduše spominje nekoga kipara Liziju s Hijosa iz prve polovice II st. prije n. e., ali je on inače slabo poznat. Zašto bi Marulić, koji na tome mjestu nabraja samo vrhunske predstavnike grčkog kiparstva i slikarstva, uz njih spomenuo i neznatnog Liziju? Gotovo nema sumnje da je Marulić pogrešno unio Liziju mjesto Lizipa, koji je doista bio vrhunski grčki kipar, ravan Praksitelu i njegov suvremenik. I sam Ciceron (*De oratore* 3, 7, 20) najvećim grčkim kiparom uz Mirona i Polikleta smatra upravo Lizipa.

Kad Marulić u VIII knjizi prikazuje kako je pri prijenosu zavjetnog kovčega u dom čestitog Obededona pao mrtav Uza jer je dotakao taj kovčeg, što je bilo dopušteno samo posvećenim svećenicima, tj. Levitima, za njih uzima naziv »flamen Dialis« koji je u latinskom oznaka za Jupiterova flamen. Čim bi se pri prenošenju zavjetnog kovčega zaustavili, prinostili su trostruku žrtvu, naime žrtvu koju se sačinjavali »bos aries et ouis«, kako kaže Marulić. To podsjeća na rimsku žrtvu suouetaurilia pri

kojoj su se žrtvovale tri životinje: sus, ouis, taurus (svinja, ovca i bik), ali je svinja zamijenjena ovnom, jer Židovi nisu jeli meso svinje koju su smatrali nečistom životinjom.

U IX knjizi Marulić prikazuje kako je pogled na голу Bat-Šebu, ženu vjernoga vojnika Urije, izazvao neutaživu požudu kod Davida koji je bio omlitavio od dokolice. Vidio ju je kroz prozor kako se kupala i zaželeo se njezina zagrljaja. Da bi taj prizor učinio što bližim čitatelju i što zornijim, uspoređuje ga sa dvije slike iz grčkog mita. Tako je ostao zapanjen, kaže Marulić, Akteon kad je ugledao голу Artemidu pri kupanju ili trojanski kraljević Paris kad su mu, natječući se u ljepoti, Božice Hera, Atena i Afrodita otkrile svoje tjelesne čari. Unoseći te prizore iz antičke mitologije, Marulić za sva lica i ne navodi imena, jer Artemidu naziva Titankom, a Akteona Aristidom, tj. sinom Aristejevim. Smatrao je dakle da je grčka mitologija i u pojedinostima poznata onima za koje je pisao svoju *Davidijadu*.

I u trećem proemiju X knjige, kojim se započinje izlaganje nevolja koje je David pretrpio zato što je zaveo ljepoticu Bat-Šebu i poslao u smrt njezina muža Uriju, navode se, doduše u obliku pretericije, Pijerijske Muze i Apolon. U istoj knjizi za zviježđe Blizanci — Gemini uzima se mitološki naziv »Oebalii fratres«. To su Dioskuri Kastor i Polideuk, koji su tako nazvani jer su bili unuci spartanskoga kralja Ebalu. Opis tjelesne ljepote Apšalomove u X knjizi završava se tvrdnjom da je bio ljepši od Partenopeja i Nireja. Prvi je jedan od sedmorice junaka pod Tebom, a drugi kralj iz Sime, koji je iza Ahileja bio najljepši Grk u vojsci pod Trojom. Kad je Apšalom zapalio Joabovu žetvu, iskre požara uspoređuje Marulić se muhama za koje se pričalo da su živjele u pečima grada Temeze na Kipru u kojima se talio bakar. I tu je očita reminiscencija iz antike.

Na početku XI knjige opisuju se darovi koje lukavi Siba dariva Davidu da mu se dodvori. Uz ostalo spominju se i mješine pune vina, a za njih se kaže da su »de Cyniphio grege« (od kinifskog stada). Taj rijedak atribut Cyniphus (umjesto Cinyphus) nalazimo i u Vergilijevim *Georgikama* III 312, a označuje rijeku Kinif u Libiji.

U istoj knjizi Davidu, koji se na bijegu pred pobunjenim sinom Apšalomom sklonio u grad Tabor, donose raznovrsne darove. Među njima se spominju i »uasa conlita Saguntino luto« (posude načinjene od saguntske ilovače). I to je reminiscencija iz antike jer je još u vrijeme Rimljana u Saguntu bilo veoma razvijeno lončarsko umijeće.

Kad se u XII knjizi pred kućom Davidovom sakuplja vojska da pod vodstvom Amasinim udari na odmetnika Šebu, opisuje se njezino naoružanje. Pojedine vrste oružja imaju iste attribute koji su tipični za antičke pjesnike: strelice su iz Likije, lukovi iz Iturije, kraja u Siriji, poznata po vrsnim strijelcima, pračke s Balearskih otoka, mačevi iz Norika, gdje su se kovali izvrsni mačevi, ili iz Ponta, gdje su se oko rijeke Haliba proizvodilo čvrst čelik, a kopljia iz Etolije (isp. Ovidije, *Remedia amoris* 159 i Marcijal 7, 2, 3 i 13, 93, 2).\*

Opisujući opsadu grada Abela, u kojem je potražio utočište Davidov protivnik Šeba, Marulić ističe kako u to doba još nije bilo pronađeno strahovito oružje — top, koji on naziva *bombarda*. Njegov izumitelj, kaže

Marulić, zaslužuje da sam pogine od svog izuma kako se to, prema grčkom mitu, dogodilo Salmoneju. On je oponašao munju i grmljavinu, a Zeus ga je upravo munjom ošinio i survao u Tartar.

U XIII knjizi, stihovi 188 i d., za one koj svladaju požude pjesnik kaže da postižu pobjedu i da se na carskim kolima dižu ne do Kapitolija, nego do kraljevstva blaženih. To je nedvojbena aluzija na trijumfatore u Rimu koji su se Svetom cestom vozili na Kapitolij da prinesu žrtvu Jupiteru.

Dajući na samrti upute svojem sinu i nasljedniku Salamonu, David u posljednjoj knjizi *Davidijade* posebno naglašava da ima smaknuti Joaba zbog njegovih zločina. To izražava antičkom slikom: »imas Herebi descendat ad umbras« (neka siđe među sjene u dno Ereba).

U epilogu na završetku XIV knjige Marulić opet spominje učenog Apolona, Helikon i devet Muza doduše ističući da nije od njih dobio inspiraciju, nego od Duha svetoga. Odbija ih, ali ih ipak navodi.

Da završimo. Iako je *Davidijada* kršćanski ep s biblijskom tematikom, štoviše zamišljen alegorijski, u koji su na mnogo mjesta uvršteni religiozno-moralistički ekskurzi, ipak u njezinoj pjesničkoj fakturi ima dosta antičkog kolorita. U njoj se uz kršćanskog mislioca stalno pojavljuju i humanistički obrazovani pjesnik.

---

\* Vidi V. Gortan, *Iz Marulićeve Davidijade*, Živa Antika VI 2, Skopje, 1956, str. 247.

(Predavanje održano na Znanstvenom razgovoru o Marku Maruliću, 17. prosinca 1974, u Hrvatskom filološkom društvu u Zagrebu.)